לָמָּה חוֹזְרִין וּמַמְשְׁכְנִין למחרת, והרי גם עתה יהיה מוטל עליו להשיב את המשכון כשיזדקק לו הלוה. מבאר רבי מאיר, שני טעמים לדבר, האחד, שֶׁלֹּא תְּהֵא שְׁבִיעִית מְשַׁמַּטְתּוֹ – מפקיעה את חובו, שאין שביעית משמטת אלא חוב שצריך המלוה לתובעו, ואילו כאן המשכון קנוי למלוה ויכול לגבות את חובו מהמשכון ללא תביעה, וכמבואר במסכת שביעית (פ"י מ"ב). וְהטעם השני, כדי שאם ימות הלוה לֹא יֵעָשֶׂה דינו של חפץ זה שהוא נוטל כדין שאר הַמְּטַלְטְלִין שֶׁאֵצֶל בָּנָיו של הלוה, שאין גובים מהם (פסחים לא.), אלא יוכל לגבות ממנו את החוב.

מסיימת הגמרא את קושייתה: משמע מהברייתא דְּתַעֲמָא שיכול המלוה לגבות את המשכון אחרי מיתת הלוה הוא כיון דְּהָדֵר וּמַשְׁכְּנֵיהּ – שחזר ומשכנו, והיה בידו בעת שמת הלוה, הָא אם לֹא הָדַר וּמַשְׁכְּנֵיהּ, אלא נשאר המשכון בידי הלוה, ומת הלוה, לֹא – אין המלוה גובה ממנו, ושלא כדברי רבי יוחנן האומר שאף אם מת הלוה כשהמשכון בידו, יכול המלוה ליטלו מהיורשים.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב אַדָּא בַּר מַתְנָא, וְלָאו תְּרוּצֵי קָא מְתָרְצַתְּ לָהּ – וכי לא הוצרכת כבר לתרץ ולבאר את הברייתא שלא כפשוטה, כמבואר לעיל (קיד:) שיש לשנות את גירסתה, תָּרֵין הָכִי – אם כן שנה עוד את הגירסא, וכך יש לגורסה, וְכִי מַאַחַר שֶׁמַּחֲזִירִין לָמָּה מְמַשְׁכְּנִין מֵעִיקָּרָא – מתחילה, כלומר לשם מה נוטל המלוה כלל את המשכון, והרי יצטרך להשיבו [ולא 'למה חוזרים וממשכנים' כמו שאמרה הגמרא בתחילה], ועל זה השיב רבי מאיר, שֶׁלֹּא תְּהֵא שְׁבִיעִית מְשַׁמַּטְתּוֹ, וְלֹא יֵעָשֶׂה מְטַלְטְלִין אֵצֶל בָּנָיו, אלא על ידי שנטלו פעם אחת כמשכון הרי היא נקנית לו, וכשמשיבו אחר כך ללוה הרי היא כפקדון בידו, ולכך אפילו אם השיבו ללוה ומת הלוה כשהוא בידו, חוזר המלוה וגובה מהמשכון את חובו, וכדברי רבי יוחנן.

שנינו במשנה (קיג.) שאסור למלוה להכנס לבית הלוה ליטול משכון, הגמרא מביאה אופנים מסוימים שבהם רשאי אדם להכנס לבית החייב וליטול ממנו משכונות:

תָּנוּ רַבָּנָן, נאמר בפסוק (דברים כד י) 'לֹא תָבֹא אֶל בֵּיתוֹ לַעֲבוֹט עֲבוֹטוֹ', ויש לדרוש שרק 'לְבֵיתוֹ' של הלוה עצמו אִי אַתָּה נִכְנָם ליטול משכון, אֲבָל אַתָּה נִכְנָם לְבֵיתוֹ שֶׁל הָעֵרֵב ליטול ממנו משכון. מביאה הברייתא את המקור לשעבודו של הערב: וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי כ טז) 'לָקַח בִּגְדוֹ כִּי עָרַב זָר' וְגוֹ', והיינו שרשאי המלוה ליטול את בגדו של הערב בפרעון החוב. וְאוֹמֵר (שם ו א–ג), 'בְּנִי אִם עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ תָּקַעְתָּ לַזָּר כַּפֶּיךָ', כלומר, אם נעשית ערב לחוב חברך, ותקעת כפך כהתחייבות למלוה על הערבות, 'נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי פִיךָ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי פִיךָ', כלומר, אם נכשלת בדיבורך וציערת את חברך, העצה לשני דברים אלו היא 'עֲשֵׂה זֹאת אֵפוֹא בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף רֵעֶךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ', ובפסוק זה יש שתי עצות לשני הדברים שהוזכרו, כלומר, אִם מָמוֹן יֵשׁ לוֹ בְּיָדְךָ – שנעשית ערב, כמבואר בפסוק הראשון, על זה נאמר לֵךְ הִתְרַפֵּס, כלומר הַתֵּר לוֹ פִּיסַת [–כף] יָד, ושלם לו את הממון. וְאִם לָאו – שלא נעשית ערב, אלא ציערתו בדברים, כמבואר בפסוק השני, העצה לזה היא 'וּרְהַב רֵעֶיךָ', הַרְבֵּה עָלָיו רֵעִים – ידידים, שיבקשו ממנו שימחל לך.

הברייתא מביאה דרשה אחרת בענין משכון: לְצַד שֶׁנִּי – אופן אחר שיש לדרוש את הפסוק 'כִּי תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לא תָבֹא אֶל בֵּיתוֹ', רק לְבֵיתוֹ של הלוה אִי אַתָּה נִכְנָם, אֲבָל אַתָּה נִכְנָם ליטול משכון ממי שחובו אינו מחמת הלוואה, אלא לְשָׂכַר פָּתָךְ – ששכר אותך כ'כתף', דהיינו לשאת משאות בכתף, ולא שילם לך, או לְשָׂכַר חֲמָר – ששכר אותך כ'חמר', להוליך את החמור בדרך עם משאו, או לְשָׂכַר פּוּנְדָּק – מלון, ששכרו ממך ולא שילם לך, או לְשָׂכַר דְּיוֹקָנָאוֹת – צורות, ששכרך לצייר לו צורות בביתו ולא שילם לך, בכל אלו רשאי התובע להכנס לבית הנתבע וליטול משכונות, כיון שאין אלו חיובים של הלוואה.

מבארת הברייתא שיש אופנים שאסור למשכן אף על חובות אלו: יָכוֹל יהיה רשאי להכנס לביתו אֲפִילּוּ באופן שִׁקְּפָן עָלָיו בְּמִלְוֶה – שהעמיד לו חוב ממון זה כהלוואה, שיהיו המעות בידו עד זמן מסוים, ואז יפרענו, תַּלְמוּד לוֹמַר בתחילת הפסוק 'מַשַּׁאת מְאוּמָה', ומשמעות הלשון היא שכל 'משאת' שבעולם, כלומר כל חוב ששייכת בו עתה לשון נשייה, ואפילו חוב שעיקרו מחמת שכר פעולה וכדומה ורק אחר כך זקפו כהלוואה, אסור להכנס לבית החייב כדי ליטול משכון:

משנה

במשנה הקודמת (קיג.) התבאר שאסור למלוה להכנס לבית הלוה כדי ליטול ממנו משכון, אלא ממשכנו על ידי שליח בית דין. בשתי המשניות הבאות יובאו איסורים נוספים שאמרה התורה בדיני נטילת משכון:

אַלְמָנָה שלוותה ממון, בֵּין שֶׁהִיא עֲנִיָּה וּבֵין שֶׁהִיא עֲשִׁירָה, אֵין מְמַשְׁכְּנִין אוֹתָהּ כלל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כד יז) 'לֹא תַחְבֹּל בֶּגֶד אַלְמָנָה':

גמרא

הגמרא מביאה מחלוקת תנאים איזו אלמנה אסרה התורה למשכן: תָּנוּ רַבָּנָן, אַלְמָנָה, בֵּין שֶׁהִיא עֲנִיָּה וּבֵין שֶׁהִיא עֲשִׁירָה, אֵין מְמַשְׁכְּנִין אוֹתָהּ, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, אלמנה עֲשִׁירָה מְמַשְׁכְּנִין אוֹתָהּ, ורק אלמנה עֲנִיָּה אֵין מְמַשְׁכְּנִין אוֹתָהּ, והטעם שאסרה התורה למשכן אלמנה ענייה, כיון שֶׁאַתָּה חַיָּיב לְהַחֲזִיר לָהּ את המשכון בזמן שהיא צריכה לו, ומתוך כך שהיא אלמנה ואתה נכנס ויוצא בביתה, אַתָּה מַשִּׂיאָהּ [–גורם שיצא עליה] שֵׁם רַע בִּשְׁכֵנוֹתֶיהָ.

מקשה הגמרא: לְמֵימְרָא – האם יש לומר על פי המבואר בברייתא דְּרַבִּי יְהוּדָה לֹא פָּרִישׁ טַעְמָא דְּקָרָא – אינו דורש את טעם המצוות, ולכן אינו מחלק בין ענייה לעשירה, וְאילו רַבִּי שִׁמְעוֹן פָּרִישׁ טַעְמָא דְּקָרָא, ולכן הוא מחלק ביניהן, וְהָא אִיפְּכָא שַׁמְּעִינַן לְהוּ – והרי שמענו במקום אחר שכל אחד מהם סובר בהיפך מהמבואר כאן, (דתניא) [דְּתָנֵן] במשנה (סנהדרין כא.), נאמר לגבי מלך ישראל (דברים יז יז) 'וְלֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ', ודרשו שם חכמים שהותרו לו שמונה עשרה נשים, ונחלקו התנאים בדין זה, תנא קמא אמר 'לא ירבה לו נשים אלא שמנה עשרה', בין כשרות ובין פרוצות, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כיון שטעם האיסור הוא משום הסרת הלב מאחרי ה', מַרְבֶּה הוּא נשים אפילו יותר משמונה עשרה, וּכְלָבָד שֶׁאותן שהוא מרבה לֹא יְהוּ מְסָרִיסוֹת אֶת לִבּוֹ, ומה שהותרו לו שמונה עשרה היינו אפילו פרוצות. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, מה שאמרה התורה 'ולא יָסוּר לְבָבוֹ' אין זה שייך לריבוי הנשים, אלא אֲפִילּוּ אַחַת, וְהִיא מְסָרִיסָה אֶת לִבּוֹ, חָבִי זֶה לֹא יִשָּׂאֶנָּה, ואם נשאה עובר באיסור זה, אִם כֵּן מָה תַּלְמוּד לוֹמַר 'וְלֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים', שֶׁאֲפִילּוּ אשה כַּאֲבִיגַיִל אשת דוד המלך, שהיתה צדיקה ונביאה, אסור לו להרבות. ומוכח שרבי שמעון אינו דורש את טעם המצוה ולכן הוא אוסר להרבות אף נשים כשרות, ורבי יהודה דורש את טעם הפסוק ומתיר להרבות נשים כשרות.

מתרצת הגמרא: לְעוֹלָם רַבִּי יְהוּדָה לֹא דָּרִישׁ טַעְמָא דְּקָרָא, וכמבואר בסוגייתנו שאינו מחלק בין אלמנה ענייה לעשירה, וְשָׁאנֵי הָכָא – ושונה הדבר לגבי ריבוי נשים, דְּמַפָּרֵשׁ קְרָא – שפירשה התורה את הטעם ואמרה 'וְלֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ', כלומר, מַאי טַעְמָא 'לֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים', מִשּׁוּם דְּ'לֹא יָסוּר לְבָבוֹ'.

מבארת הגמרא את שיטת רבי שמעון לגבי ריבוי נשים במלך: וְרַבִּי שִׁמְעוֹן סובר ש'לא יסור לבבו' אינו טעם לאיסור ריבוי הנשים, וטעמו, מִכְּדִי – והרי בְּעַלְמָא דָּרְשִׁינַן טַעְמָא דְּקָרָא – בכל התורה אנו דורשים מדעתנו את טעמי המצוות, אף שלא התפרשו בתורה, ואם כן גם כאן לְכְתּוֹב רַחֲמָנָא רק 'לֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים', וְלֹא בְּעִינַן – ואין צורך לכתוב את הטעם של 'לֹא יָסוּר', וְאָנָא יָדַעְנָא דְּמַאי טַעְמָא לֹא יַרְבֶּה לו נשים, מִשּׁוּם דְּלֹא יָסוּר לבבו, וכמו בכל מצוה

המשך בעמוד לד

שאנו דורשים את טעמה, ואם כן 'לֹא יָסוּר' דְּכָתַב רַחֲמָנָא בפירוש לָמָּה לִי, ודאי באה התורה לומר שאֲפִילּוּ אַחַת וּמְכִירָה אֶת לִבּוֹ, חֲרֵי זֶה לֹא יְשַׁאֲנָה, ואילו ריבוי נשים אסור אפילו באשה כאביגיל:

משנה

מלוה חֲחוֹבֵל – נוטל כמשכון אֶת הָ'רֵיחַיִם' של הלוה, שיש בהן שני אבנים, העליונה המכונה 'רכב' והתחתונה המכונה 'ריחים', עוֹבֵר מִשּׁוּם לֹא תַּעֲשֶׂה, וַאפילו אם התרו בו התראה אחת על נטילת שניהם חַיָּיב שתי מלקויות מִשּׁוּם שְׁנֵי בֵּלִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כד ו) 'לֹא יַחֲבֹל רֵיחַיִם וָרָכֶב'.

דין נוסף: וְלֹא רֵיחַיִם וָרֶכֶב בִּלְבַד אָמְרוּ שאסור למשכן, אֶלָּא אף כָּל דָּבָר שֶׁעוֹשִׂין בּוֹ אוֹכֶל נֶפֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל',

כלומר, לא יטול המלוה כלי שמשמש להכנת אוכל נפש:

גמרא

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בדינו של החובל ריחים ורכב: אָמַר רַב הוּנָא, מלוה שחָבַל רֵיחַיִם בלבד, ללא ה'רכב', לוֹקֶה שְׁתַּיִם, מלקות אחת מִשּׁוּם 'לא יַחֲבֹל רֵיחַיִם', ומלקות שניה מִשּׁוּם 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל', שזהו איסור לקחת כל כלי שעושים בו אוכל נפש, ובכלל זה ריחים. ואם לקח רֵיחַיִם וָרֶכֶב, לוֹקֶה שָׁלֹשׁ, מִשּׁוּם רֵיחַיִם, ומשום רֶכֶב, ומִשּׁוּם 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל'. וְרַב יְהוּדָה אָמַר, אם חָבַל רק רֵיחַיִם לוֹקֶה אַחַת, וְכן אם חבל רֶכֶב לבדו לוֹקֶה רק אַחַת, ואם לקח רֵיחַיִם וְרֶכֶב לוֹקֶה שְׁתַּיִם, ובכל אלו אינו לוקה משום 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל'. ממשיך רב יהודה ומבאר, והפסוק 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל',

לְשָׁאָר דְּבָרִים שעושים בהם אוכל נפש הוּא דְּאָתָא – בא הפסוק, ללמד שהממשכנם לוקה עליהם, ולא כדי להוסיף איסור נוסף בלוקח ריחים ורכב, שהרי הם כבר נאמרו בפירוש בתחילת הפסוק.

הגמרא מבררת האם נחלקו אמוראים נוספים במחלוקת זו. שואלת הגמרא: לֵימָא – האם נאמר שאַבַּיֵי וְרָבָא שדבריהם יובאו להלן, בְּפֻלּוּגְתָּא – בטעמי מחלוקתם דְּרַב הוּנָא וְרַב יְהוּדָה דְּמִיפְּלְגֵי. בקרבן פסח ציותה התורה לאכול את הקרבן צלי אש, ואסרה לאוכלו 'נא' [–שאינו צלוי לגמרי], או מבושל במים, שנאמר (שמות יב ח–ט) 'וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֵהוּ, אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ'.

מביאה הגמרא את מחלוקת אביי ורבא: דְּאָמַר רָבָא, אדם שאָכַל את קרבן הפסח 'נָא', לוֹקֶה שְׁתַּיִם, אחת מִשּׁוּם 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא', ואחת מִשּׁוּם 'כִּי אִם צְלִי אֵשׁ', ו'נא' אינו נחשב כצלוי באש. וכן אם אכלו מְבוּשָׁל לוֹקֶה שְׁתַּיִם, אחת מִשּׁוּם 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם', ואחת מִשּׁוּם 'כִּי אִם צְלִי אֵשׁ'. ואם אכל חלק מהקרבן נָא וחלק ממנו מְבוּשָׁל, לוֹקֶה שָׁלֹשׁ, אחת מִשּׁוּם 'נָא', ואחת מִשּׁוּם 'מְבוּשָׁל', ואחת מִשּׁוּם לֹא תֹאכְלֻנּוּ 'כִּי אִם צְלִי אֵשׁ', שהרי 'נא' ו'מבושל' אינם צלויים באש. ואילו אַבַּיֵי אָמַר, אֵין לוֹקִין עַל לָאו שֶׁבִּכְלָלוֹת – לאו שכולל בתוכו כמה איסורים, אין לוקים עליו, והאיסור 'כִּי אִם צְלִי אֵשׁ' כולל בתוכו שני איסורים, שלא יאכלוהו נא, ושלא יאכלוהו מבושל, ואין לוקים מחמתו, אלא מחמת 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם', והאוכל נא לוקה אחת, והאוכל מבושל לוקה אחת, והאוכל נא ומבושל לוקה שתים, ולא יותר.

מפרשת הגמרא את שאלתה: לֵימָא – האם נאמר שאַבַּיֵי דְּאָמַר שאין לוקים על לאו שבכללות, סובר כְּרַב יְהוּדָה, האומר לגבי משכון שהממשכן ריחים או רכב אינו לוקה משום 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל', והיינו כיון שזהו לאו שבכללות, שכולל את כל הכלים שעושים בהם אוכל נפש. וְרָבָא דְּאָמַר שלוקים על לאו שבכללות סובר כְּרַב הוּנָא, האומר שהממשכן ריחים או רכב לוקה גם משום 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל', אף שהוא כולל כמה אופני איסור.

דוחה הגמרא: אָמַר לָךְ רָבָא, אין הנידונים דומים, אלא אָנָא דְּאָמְרִי – אני יכול לומר את דברי אֲפִילּוּ אם אסבור כְּרַב יְהוּדָה, כיון שעַד כָּאן לֹא קָאָמַר רַב יְהוּדָה את דבריו הָתָם, שהממשכן ריחים ורכב אינו לוקה גם משום 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל', אֶלָּא משום דְּהדברים שנלמדים מהפסוק 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל', שהם כל הכלים שעושים בהם אוכל נפש, לולי פסוק זה לֹא מַשְׁמַע – לא היה אפשר ללומדם מהאיסור למשכן רֵיחַיִם וְרֶכֶב, אלא היינו אומרים שהאיסור הוא רק בריחים ורכב, חֶלְבָּךְ – לכן אומר רב יהודה שרק לְשָׁאָר דְּבָרִים שעושים בהם אוכל נפש הוּא דְּאָתָא, ללמד שלוקים עליהם, ואין צורך לומר שבא הפסוק להוסיף לאו נוסף על הממשכן ריחים ורכב. אֲבָל הָכָא, לגבי קרבן פסח, אם נאמר שהאוכל נא או מבושל אינו לוקה אלא משום 'נא' או 'מבושל', אם כן הפסוק 'כִּי אִם צְלִי אֵשׁ' לְמַאי אָתָא – מה הוא בא ללמדינו, והרי כבר אסרה התורה בפירוש אכילת בשר 'נא' או 'מבושל', ואין עוד אופן לאכול את הבשר מלבד צלי, שְׁמַע מִינָּהּ שבא הפסוק לְהוסיף לַאו על האוכל נא או מבושל, ואף רב יהודה יודה בזה.

ממשיכה הגמרא בדחייתה: וְאַבַּיֵי אָמַר לָךְ, אֲנָא דְּאָמְרִי שאין לוקים על לאו שבכללות אֲפִילּוּ לְרַב הוּנָא, האומר שלוקים על 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל', כיון שעַד כָּאן לֹא קָאָמַר רַב הוּנָא את דבריו הָתָם, לגבי משכון, אֶלָּא כיון דְּהפסוק 'כִּי נֶפֶשׁ הוּא חוֹבֵל'

המשך מעמוד מא

לקוטי־שיחות – פרשת שמות

"וכל הבת תחיון" היה חלק מן הגזירה: לחיותם ולמושכם לתענוגות המצרים – מצירין לישראל.

וה"מילדות העבריות" קמו כנגד הגזירה ועשו ככל האפשר כדי שיוולדו ילדים יהודיים ויקבלו חינוך יהודי מקורי.

מה שצריך לעשות בדרך הטבע – להשתדל ולדבר עם הגויים וכדומה – צריך להיעשות בדרכו של משה רבינו: הוא כיבד את פרעה בכבוד הראוי לו[88], אבל "מטה האלקים בידו"[89], בעמידה יהודית־אלקית איתנה, בלי להכנע כלפי הגוי, ובודאי בלי להסתיר את יהדותו.

וכאשר אין מתחשבים בגזירות המדינה שאינן תואמות ליהדות, ומתמסרים לחלוטין לחינוכם הקדוש של כל ילדי ישראל, מקימים את צבאות ה', יהודים בריאים בגופם ובנפשם, וכך מביאים את הגאולה[90] האמיתית והשלימה של כלל ישראל על ידי משיח צדקנו בקרוב ממש.

(משיחת ש"פ שמות תשל"ו)

88) פרש"י וארא ו, יג. בא יא, ח.

89) פרשתנו ד, כ.

90) וכמו בגלות מצרים שבשכר נשים צדקניות כו' נגאלו ישראל ממצרים (סוטה יא, ב).